

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

„Pogled unazad“

William Morris

William Morris
„Pogled unazad“
1889.

William Morris, „Looking Backward“,
Commonweal: The Official Journal of the Socialist League,
Vol. 5, No. 180, 22. VI 1889, str. 194–195.
Preveo i priredio Aleksa Golijanin, april 2021.
<https://anarhija-blok45.net>

anarhisticka-biblioteka.net

1889.

mi koje je nemoguće ostvariti, ali koji spolja deluju uverljivo uvek privlačni ljudima zrelim za promene, ali koji ne vide jasno šta im je cilj.

1889.

William Morris, „Looking Backward“, *Commonweal: The Official Journal of the Socialist League*, Vol. 5, No. 180, 22. VI 1889, str. 194–195.

Edward Bellamy, *Looking Backward: 2000–1887*, 1888. Kod nas objavljeno svega dva puta, u rasponu od preko sto godina: Edward Bellamy, *U godini 2000: osvrt na godinu 1887*, Zagreb, L. Hartman, 1903, 180 str.; Edward Bellamy, *Pogled unatrag: 2000–1887*, preveo Adnan Melkić, Zagreb, Demetra, 2008, 291 str.

Morisov osvrt na utopijski roman Edvarda Belamija *Pogled unazad* (Edward Bellamy, *Looking Backward: 2000–1887*, 1888).

„Kada se pojavila Belamijeva knjiga *Pogled unazad*, jedan socijalistički prijatelj je primetio kako je principe socijalizma prihvatio zahvaljujući snazi Morisove vizije budućnosti, iako on tu viziju u stvari nije detaljno formulisao; ali sada, pošto je pročitao *Pogled unazad*, može da vidi i kako bi izgledao njegov praktični plan. Takva i slična zapažanja jednog dana su izazvala mog oca da kaže: 'Kada bi mene pokušali da upregnu u neku radnu vojsku, samo bih se bacio na leđa i počeo da se ritam.' A svom škotskom prijatelju Brusu Glejzeru je pisao: 'Verovatno si video ili čitao ili makar pokušao da pročitaš *Pogled unazad*. Ja sam *morao*, sad u subotu, zato što sam obećao da ću održati predavanje o tome. Hvala lepo, ali zaista nemam nikakvu želju da živim u tom koknjevskom raju koji je zamislio.'“ — Mej Moris, iz „Uvoda“ za XVI tom Morisovih *Sabranih dela*, 1912.¹

Često čujemo kako su znaci širenja socijalizma među ljudima koji govore engleskim jezikom brojni i upečatljivi. To je tačno; pre šest ili sedam godina reč socijalizam bila je poznata u ovoj zemlji, ali svega nekolicina iz klase „edukovanih“ znala je nešto više o njenom značenju nego što g. Bredlou (Charles Bradlaugh), g. Gledston (William Gladstone) ili admiral Maks (Frederick Maxse) znaju danas, to

¹ Izraz „kokni“, odnosno „koknjevski“, Moris uvek koristi u negativnom smislu, kao naziv za londonsku malograđanštinu, u principu nezavisno od društvenog statusa: za osobe iz svih klasa koje se drže malograđanskih „vrednosti“. May Morris, „Introduction“, *The Collected Works of William Morris*, volume XVI, *News from Nowhere, A Dream of John Ball, & A King's Lesson*, Longmans, Green, and Company, 1912, str. xxviii. Morisovo pismo Glejzeru (Bruce Glasier): *The Collected Letters of William Morris*, Volume 3, 1889–1892, ed. Norman Kelvin, Princeton Legacy Library, 1996, pismo 1613, od 13. V 1889, str. 59.

jest, ništa. A sada je čak i na večernjim zabavama na Vest Endu postalo moderno pokazati neko interesovanje ili znanje o njoj, što bi trebalo da bude znak širokog i dubokog zanimanja za pitanja od javnog značaja. To interesovanje je možda očiglednije u književnosti nego bilo gde drugde, potpuno nezavisno od propagandnih traktata koje objavljuju nedvosmisleno socijalistička društva. Na primer, određena tinktura socijalizma, obično vrlo razvodnjena, danas je skoro obavezni sastojak u nekom romanu koji teži da bude u istom ozbiljan i životan, dok je ozbiljniji pristup toj temi među nesocijalistima postao dovoljno uobičajen. Ukratko, zlatna izmaglica samozadovoljstva i zadovoljstva najboljim od svih mogućih društava raspršuje se pred vrelinom koja se rađa iz ljudske bede i težnji, i svi ljudi iznad najnižeg nivoa inteligencije (što su po meni kladjenje i državnštvo) prate taj novi razvoj, neki prestrašeno, neki zabrinuto, neki s nadom.

Rekao bih da prijem na koji je naišla knjiga g. Belamija *Pogled unazad* jasno govori da ima mnogo ljudi koji s nadom gledaju na socijalizam. Siguran sam da bi pre deset godina ta knjiga privukla malu ili nikakvu pažnju, a sada vidimo da je u Americi prodana u nekoliko izdanja i da privlači opštu pažnju u Engleskoj, iako za sve one koji nisu duboko zainteresovani za društvena pitanja to nikako ne bi mogla biti privlačna knjiga. Tačno je da je izlivena u obliku romanse, ali autor u svom predgovoru sasvim otvoreno kaže kako je ta forma samo slatki omotač za pilulu, dok je motiv čoveka koji se budi u novom svetu do sada postao toliko uobičajen, pri čemu su ga drugi koristili s mnogo više pažnje i umeća nego g. Belami, da to nije moglo biti od većeg značaja: ono što je privuklo ljude je ozbiljan esej, a ne tanki omotač romanse.

Budući da su i socijalisti i nesocijalisti bili toliko zadivljeni knjigom, mislim da bi *Commonweal* morao da je primeti. Naime, to je „Utopija“. Navodno je napisana 2000. godine i opisuje stanje u društvu u periodu nakon što je postepena i mirna revolucija ostvarila socijalizam, koji se kod nas nalazi tek na početku svoje militantne faze. To treba imati u vidu utoliko više što u knjigama kao što je

treba neumorno ponavljati da pravi podstrek za koristan i srećan rad jeste i mora biti uživanje u samom radu.

Mislim da je neophodno izneti ove primedbe na utopiju g. Belamija, ne zato što ima potrebe za bilo kakvom prepirkom s vizijom budućeg društva neke osobe, koja, kao što sam prethodno rekao, uvek mora biti manje ili više izraz nje lično, već zato će se ova knjiga, koja je ostavila tako snažan utisak na ljude zaista zainteresovane za socijalizam, sigurno navoditi kao autoritativna za ono u šta socijalisti veruju. Zato treba ukazati da ima i socijalista koji misle da se problemu organizacije života i neophodnog rada ne može prići pomoću neke ogromne državne centralizacije, koja bi radila kao neka čarolija, *za koju se niko ne bi osećao lično odgovornim*; da bi, naprotiv, administrativne jedinice morale biti dovoljno male da se svaki građanin oseti lično odgovornim i zainteresovanim za njene detalje; da pojedinci ne mogu svaljivati životne poslove na pleća neke apstrakcije zvane država već da se njima moraju baviti u svesnoj saradnji s drugima; da je raznolikost života cilj pravog komunizma isto koliko i jednakost uslova, i da ništa osim jedinstva to dvoje neće doneti istinsku slobodu; da su moderne nacije samo veštačke tvorevine u službi trgovinskog rata, koji nastojimo da okončamo, i da će s njim i nestati; i konačno, da umetnost, u pravom i najširem značenju te reči, nije puki dodatak životu bez kojeg bi slobodni i srećni ljudi mogli proći, već neophodan izraz i nezamenljiv instrument ljudske sreće.

S druge strane, mora se reći da se g. Belami smelo uhvatio u koštac s teškoćama ekonomske rekonstrukcije, iako ne vidi nijednu drugu stranu problema, kao što je, na primer, budućnost porodice, i da u svakom slučaju uviđa nužnost jednake nagrade za rad, što je kamen spoticanja za nedosledne socijaliste, dok je njegova kritika postojećeg monopolističkog sistema snažna i žestoka. Na raznim mestima u knjizi mogu se naći i zadovoljavajući odgovori na mnoge uobičajene primedbe. Knjigu treba pročitati i ozbiljno razmotriti, ali ne treba je prihvatiti kao Bibliju socijalističke rekonstrukcije; tu opasnost možda neće sasvim izbeći, zato što su nepotpuni siste-

zaista spominje sela, ali nesvesno tako pojednostavljeno da se ne uklapaju u njegov plan o ekonomskoj jednakosti, osim kao obične sluge velikih centara civilizacije. To izgleda čudno nekima od nas, koji ne mogu da ne pomisle kako nam je naše iskustvo pokazalo da takvo gomilanje pruža najgori oblik prebivališta, kakav god bio onaj sledeći najgori.

Ukratko, mašinski život, na svakom planu, jeste ono najbolje što g. Belami može zamisliti za nas; zato ne treba da nas čudi što je njegova jedina ideja o tome kako bi se rad učinio podnošljivim da se njegova količina smanji pomoću neprekidnog usavršavanja mašinerije. Znam da će to viđenje deliti s mnogim socijalistima s kojima bih se inače mogao složiti više nego s njim; ali mislim da toj važnoj strani ove teme vredi posvetiti koju reč. Taj ideal velikog smanjivanja radnog vremena samo pomoću mašina svakako je uzaludan. Ljudska vrsta je uvek ulagala onoliko energije koliko je mogla u datim klimatskim i ostalim uslovima, iako je ta energija morala da se rve s prirodnom ljudskom lenjošću; a razvoj čovekovih sposobnosti, koji mu je donosio veću moć nad prirodom, budio je u njemu i nove želje i nove zahteve od prirode, tako da je njegov utrošak energije ostajao uglavnom isti. Verujem da će tako biti uvek, a da će umnožavanje mašina dovesti samo do umnožavanja – mašina. Uveren sam da nam ideal budućnosti ne ukazuje na smanjivanje čovekove energije kroz svođenje *rada* na minimum već na smanjivanje *mukotrpnog* rada na minimum, na tako mali udeo da više neće biti teret; to je dobitak za čovečanstvo o kojem se može samo sanjati, sve dok među ljudima ne bude vladala mnogo potpunija jednakost nego što im utopija g. Belamija dopušta, ali koja će se sigurno postići kada ljudi budu živeli u jednakim uslovima, iako bi tome verovatno morao da se žrtvuje dobar deo naše takozvane „prefinjenosti“, našeg luksuza, ukratko, naše civilizacije. Prema tome, u tom delu svog plana g. Belami je nepotrebno zaokupljen potragom (očigledno neuspešnom) za nekim podstrekom za rad koji bi zamenio strah od gladi, koji je danas sve što imamo, dok s druge strane

ova vrebena određena opasnost: dvostruka opasnost, zato što će za neke temperamente odgovor na pitanje „Kako ćemo tada živeti?“ biti prijatan i zadovoljavajući, a za neke neprijatan i nezadovoljavajući. Opasnost se za prve sastoji u tome što će zajedno s tim odgovorom i sve neminovne greške i zablude (kojima neka takva knjiga *mora* obilovati) prihvatiti kao konačne zaključke o činjenicama i pravilima za delovanje, što će njihove napore skrenuti na besplodne staze. Opasnost za druge, ako su samo ljubopitljivi ili vrlo mladi socijalisti, koji bi takođe mogli da nečije *spekulacije prihvate kao činjenice*, jeste u tome da na kraju kažu: „Ako je *to* socijalizam, onda nećemo podržati njegovo ostvarenje, jer u tome za nas nema nade.“

Jedini bezbedan način za čitanje neke utopije jeste da se u njoj vidi izraz temperamenta njenog autora. Tako posmatrana, utopija g. Belamija i dalje se može smatrati veoma interesantnom, zato što je izgrađena s odgovarajućim poznavanjem ekonomije i s mnogo veštine; i naravno, po svom temperamentu bliska je velikom broju ljudi. Taj temperament bi se mogao nazvati nerazblaženo modernim, neistorijskim i neumetničkim; on svog vlasnika (ako je socijalista) čini savršeno zadovoljnim modernom civilizacijom, samo kad bi se ona mogla otarasiti nepravde, bede i rasipništva klasnog društva, čiju polovičnu promenu smatra mogućom. Jedini životni ideal koji takva osoba vidi jeste onaj marljivih *profesionalaca* iz današnje srednje klase, pročišćenih od zločina bilo kakvog saučesništva s monopolističkom klasom, koji su postali nezavisni, umesto da budu parazitski kao što su sada. Nema sumnje da bi takav ideal, kada bi se mogao ostvariti, predstavljao ogromno poboljšanje postojećeg društva. Ali da li se može ostvariti? To bi u stvari značilo promenu životne mašinerije na način koji bi svim ljudima omogućio da učestvuju u punoći takvog života, zbog čije je proizvodnje i održavanja ta mašinerija i uspostavljena. Postoje jasni znaci koji govore da upravo ona grupa ljudi čiji se život tako ističe kao ideal za budućnost osuđuje život kakav je danas i takođe zahteva revoluciju. Pesimistička pobuna iz drugog dela ovog veka, predvođena Džonom Raskinom, protiv filistarstva pobedničke buržoazije, sa svim

svojim neminovnim zastojećima i posrtaćima, pokazala je da je promena u životu civilizacije počela i pre nego što je bilo ko ozbiljno poverovao u mogućnost promene njene mašinerije.

Iz autorovog zadovoljstva najboljim delom modernog života prirodno sledi da on zamišlja kako se promena u socijalizam odvija bez ikakvih lomova ili poremećaja u tom životu, na osnovu konačne evolucije velikih privatnih monopola, koji su tako vredno dostignuće našeg doba. On pretpostavlja da se oni nužno moraju stopiti u jedan veliki monopol, koji bi uključivao sve ljude i koji bi radio za dobro svih. Usput treba primetiti da takvim korišćenjem reči monopol autor nehotično pokazuje da je u mislima čvrsto fiksiran samo za životnu *mašineriju*: naime, jasno je da je jedini deo sistema koji ljudi mogu ili bi mogli preoteti od monopolista mašinerija organizacije, koju je monopol primoran da koristi, ali koja nije njegov suštinski deo. Njegova suština je u sledećem: „Ja se grejem pored vatre koju ste vi (ovo svakako treba shvatiti u množini) napravili, a vi se smrzavajte napolju.“

Da nastavim. Ta nada u razvoj trustova i interesnih krugova čija je konkurentska borba za privilegije pokretala trgovinu, naročito u Americi, jeste ono po čemu se knjiga g. Belamija izdvaja; i mislim da je donekle opasno polagati nade u nešto tako neizvesno da bi moglo poslužiti kao veliko sidro. Možda je to zaista logična posledica najmodernije strane komercijalizma – to jest, ishod koji bi *trebalo* očekivati, ali još uvek ostaje da se suočimo sa istorijskih ishodom, to jest, s onim *što će biti*; a kada je reč o tom razvoju trgovine, prosto ne mogu da zamislim da bi to moglo biti nešto drugo osim novo razbijanje i obnavljanje tih monopola, pod uticajem konkurentске borbe za privilegije ili rata oko podele plena, sve dok ne nastupi potop i sve ih ne odnese. Daleko je bolje nadati se da će ljudi, kada jednom uvide da pravi život podrazumeva život u slobodi i jednakosti, i da je to sada moguće postići, svesno težiti njegovom ostvarenju po svaku cenu. Ekonomski polufatalizam nekih socijalista je pogubno i obeshrabrujuće shvatanje, koje može lako postati

još gore, ako trenutno nezamislive okolnosti obnove veliku plimu „komercijalnog prosperiteta“, što se sigurno neće desiti.

Pošto je na taj miran i fatalistički način došlo do velike promene, autor izlaže svoj plan organizacije života – koji onda zaista neumoljivo organizuje. Njegov plan bi se mogao opisati kao državni komunistizam, na osnovu najekstremnije državne centralizacije. Osnovni porok u tome je da autor, kao što je prethodno rečeno, ne može da zamisli ništa osim *mašinerije* društva, i da stoga, nesumnjivo prirodno, u budućnost društva, za koje kaže da se vodi neraspinički, učitava strah od gladi koji neminovno prati društvo u kojem se dve trećine njegove radne snage, a možda i više, rasipa: on nam govori kako je svaki čovek slobodan da izabere svoje zanimanje i da rad nije teret ni za koga, ali *utisak* koji stvara je onaj o ogromnoj stajaćoj vojsci, čvrsto ustrojenoj i nekom misterioznom sudbinom primoranoj na neprekidnu strepnju zbog proizvodnje roba radi zadovoljenja svakog kaprica, ma koliko rasipnog i apsurdnog, koji bi se među njima mogao pojaviti.

Kao ilustracija se može navesti to da svako počinje s ozbiljnim poslom u dvadeset prvoj godini, radi tri godine kao fizički radnik, a onda bira svoje kvalifikovano zanimanje, kojim se bavi do četrdeset pete godine, kada se isključuje iz rada i može da se posveti sebi (da unapređuje svoj um, na primer, ako mu je nešto ostalo). Nebesa! Da se čoveku od četrdeset pet godina sve njegove navike promene tako naglo i prisilno! Posle toga, ne znači mnogo što bi takve osobe, čiji je radni vek prošao, činile neku vrstu aristokratije (kakvo čudna vezanost za stare ideje), koja bi obavljala određene sudske i političke funkcije.

Ideje o životu g. Belamija su neobično ograničene; on nema nikakvu predstavu o životu izvan velikog grada; njegovo ljudsko naselje iz budućnosti je ulepšani Boston (SAD).² Na jednom mestu on

---

² Moris nalazi za shodno da naglasi da je reč o američkom Bostonu, a ne o njegovoj direktnoj preteči, gradu Bostonu iz Linkolnšira (160 km severno od Londona).